Munken

L1984:6592 & L1984:7189, Munken 12, Mariefreds socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning.

Senmedeltid & nyare tid

Lars Norberg

Rapport 2020:22

Munken

L1984:6592 & L1984:7189, Munken 12, Mariefreds socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning.

Senmedeltid & nyare tid

Lars Norberg

Sammanfattning

I juni år 2020 utförde Sörmlands Arkeologi AB en arkeologisk förundersökning i Mariefred. Arbetet genomfördes eftersom Jakobsliljan Bostadsproduktion AB avser att bebygga en fastighet i de södra delarna av stadsområdet. Utöver stadslager finns här också lämningar efter Mariefreds kloster (Monasterium Pacis Mariae). Klostret, som grundades år 1493 av Kartusianerorden, upphörde redan år 1526 i samband med reformationen. Rester av klostrets grundmurar, samt ett mindre antal intakta källare har tidigare påträffats söder om Mariefreds kyrka. Var själva klosterkyrkan var belägen och hur den såg ut, är inte känt.

Vid förundersökningen dokumenterades en grundmur, vilken tolkades som klostrets östra begränsning mot Mälaren. Ett par ^{14}C-analyser på obrända djurben visar tillsammans med påträffade fynd att muren uppfördes runt sekelskiftet 1500 och att den revs upp till 100 år senare. Utöver murresten framkom även kulturlager och föremål som kan knytas till 1500- och 1600-talet.

Rapporten laddas ned via
www.sormlandsarkeologi.se

eller beställs från

Sörmlands Arkeologi AB
Tideliusgatan 37
118 69 Stockholm

mail@sormlandsarkeologi.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg
Kart- och ritmaterial: Lars Norberg
Omslagsfoto: Runstenen U692 på Oknö i Mälaren.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv.

© Sörmlands Arkeologi AB
Nyköping 2020

Innehåll

Sammanfattning 2

Utgångspunkt 5

Syfte & metod 5
Syfte
Metod

Topografi & kulturmiljö 5
En kortfattad historik

Resultat 9
Områdesbeskrivning
Anläggningar & lager
Fyndmaterial
Dateringar

Utvärdering & tolkning 10

Referenser 10

Administrativa uppgifter 12

Bilagor 12
Bilaga 1. Schaktplan med påträffade lämningar. Skala 1:150
Bilaga 2. Schaktplan med påträffade lämningar. Skala 1:40
Bilaga 3. Lodfoto över påträffade lämningar. Skala 1:40
Bilaga 4. Anläggningsbeskrivningar
Bilaga 5. Profil 1 & 2
Bilaga 6. Fyndregister
Bilaga 7. Konserveringsrapport
Bilaga 8. Keramikanalys
Bilaga 9. ^{14}C-analys
Bilaga 10. Fotodokumentation

Uppsala län
Västmanlands län
Södermanlands län
Uppsala
Enköping
Västerås
Sala
Heby
Tierp
Östhammar
Norrtälje
Upplands Väsby
Upplands Bro
Sigtuna
Märsta
Stockholm
Täby
Vallentuna
Åkersberga
Nacka
Huddinge
Botkyrka
Salem
Haninge
Nynäshamn
Tyresö
Nykvarn
Södertälje
Strängnäs
Eskilstuna
Katrineholm
Flen
Vingåker
Gnesta
Nyköping
Oxelösund
Finspång
Norrköping
Linköping
Mälaren
Hjälmaren
Yngaren
Glan
Göta kanal
Vikbolandet
Krabbfjärden
Landsort
Landsort Bredgrund
Norra Kränkan
Gustaf Dalén
N Fällbådan
Sandsänkan
Häradskär
Arkösund
Hävringe övre
Valdemarsvik
Åtvidaberg
Finspång
Krokek
Lindö
Ljungs
Ö Husby
Kimstad
Söderköping
Mogata
Stegeborg
Ö Ryd
Ringarum
Yxnerum
Gusum
Bankekind
Sturefors
Björsäter
Grebo
Bjärka-Säby
Berg
Falerum
Tjärstad
Hägerstad
Ukna
Tryserum
Gryt
Torrlanda
Ålsnö
Ö Husby
Lotorp
Kila
Stavsjö
Jönåker
Alberga
Strömsfors
Kolmården
Svärtinge
Åby
Jursla
Loddby
Bråviken
Kvarsebo
Busk-hyttan
Nävekvarn
Jonsberg
Rönö
Torrnsborg
St:t Anna
Gryt
Tjurö
Torö
Muskö
Utö
Mysingen
Ösmo
Nynäshamn
Vagnhärad
Trosa
Tystberga
Nynäs
Björksund
Sjösa
Stigtomta
Svarta
Runtuna
Lid
Ludgo
Vrena
Björkvik
Valla
Vibyholm
Blacksta
Eriksberg
Bettna
Åkerö
Strängsjö
Forssjö
Klastorp
Baggetorp
Skedevi
Regna
Igelfors
Rejmyre
Simonstorp
Marmorbyn
Sköldinge
Skebo-kvarn
Sparreholm
Stjärnhov
Malmköping
Mellösa
Bie
Gimmersta
Österåker
Åsköping
Hälleforsnäs
Ekensholm
Heby
Dillnäs
Järna
Mölnbo
Hölö
Mörkö
Sorunda
Tullgarn
Stora Vika
Sunds
Hörnings-holm
Grödby
Häringe
Sibble
Åkers styckebruk
Bälgviken
Näshulta
St.Sundby
Alberga
Hällsta
Hällberga
Skogstorp
Arboga
Hällbybrunn
Kungsör
Valskog
Torshälla
Abborrberget
Kjula
Fiholm
Hässelbyholm
Ticö-Lindö
Ängsö
Kolbäck
Ströms-holm
Köping
Skiftinge
Ortagården
Enköpings-Näs
Lillkyrka
Vallby
Grillby
Haga
Hummelsta
Irsta
Hökåsen
Tillberga
Surahammar
Hallstahammar
Skinnskatteberg
Gunnilbo
Ramnäs
Seglingsberg
Kumla kyrkby
Munga
Skultuna
Sevalla
Ransta
Altuna
Fjärdhundra
Skogs-Tibble
Ramstalund
Uppsala-Näs
Nysätra
Vik
Örsundsbro
Skokloster
Vessigarn
Rosersberg
Runsa
Bålsta
Kungsängen
Gröndö
Malsåker
Stallar-holmen
Kungsberga
Ädelsö
Sten-hamra
Drottning-holm
Ekerö
Mariefred
Ekeby
Åkers styckebruk
Tumba
Varsta
Jordbro
Västerhaninge
Solentuna
Lidingö
Boo
Saltsjöbaden
Bollmora
Tyresta nationalpark
Vaxholm
Resarö
Gustavsberg
Österbybruk
Gimo
Hökhuvud
Hargshamn
Upplanda
Örbyhus
Mänkarbo
Östervåla
Tärnsjö
Tärnaån
Vendel
Morkarla
Läby
Skyttorp
Salsta
Vattholma
Storvreta
Gävsta
Knutby
Almunge
Lånna
Gunsta
Sävja
Lagga
Ränas
Ekebyholm
Rimbo
Finsta
Närtuna
Arlanda flygplats
Kärsta
Bergshamra
Alunda
Skoby
Bladåker
Ekeby
Alsike
Knivsta
Bälinge
Lövstalöt
Skutunge
Björklinge
Harbo
Östfora
Morgongåva
Vittinge
Järlåsa
Vänge
Runhällen
Saladamm
Huddunge
Möklinta
Broyallen
Rosshyttan
Hede
Folkarna
Näs bruk
Fors
Grådö
Hedemora
Kerstinbo
Fagersta
Karbenning
Norberg
Västervåla
Västerfärnebo
Salbohed
Ämmansjön
Dalälven
Färnebofjärdens nationalpark
Östa
Hedemora
Gävle
Tierp
Uppsala
Enköping
Eskilstuna
Strängnäs
Nyköping
Norrköping
Linköping
Katrineholm
Finspång
Oxelösund
Nynäshamn
Stockholm
Södertälje
Mariefred
Åkers styckebruk
Flen
Vingåker
Gnesta
Vagnhärad
Trosa
Åtvidaberg
Valdemarsvik
Söderköping
Mogata
Stegeborg
Ö Husby
Ljungs
Lindö
Krokek
Finspång

Utgångspunkt

Sörmlands Arkeologi AB har under perioden 2020-06-22–2020-06-24 genomfört en arkeologisk förundersökning inom fornlämning L1984:6592 och L1984:7189, Munken 12, Mariefreds socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län (figur 1, 3 & 4). Förundersökningen utfördes med anledning av att Jakobsliljan Bostadsproduktion AB har för avsikt att bebygga rubricerad fastighet.

Exploateringen av Munken 12 påbörjades under vintern 2019. Då arbetet påbörjats utan tillstånd enligt KML stoppades dock insatsen av Länsstyrelsen i Södermanland.

De berörda fornlämningarna utgörs dels av Mariefreds stadslager med lämningar från stadens urbana skeden (L1984:6592), dels lämningarna efter Mariefreds kloster (L1984:7189). Förundersökningsområdet omfattade en yta om cirka 167 m^2, medan de öppnade ytorna uppgick till cirka 65 m^2.

Beslut i ärendet fattades av länsstyrelsen i Södermanlands län (lst dnr dnr 431-7703-2019) enligt 2 kap. 13 § i Kulturmiljölagen (1988:950). Ansvarig för kostnaden var Jakobsliljan Bostadsproduktion AB.

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Lars Norberg. Vid fältarbetet medverkade Patrik Gustafsson Gillbrand. Båda är verksamma som arkeologer vid Sörmlands Arkeologi AB.

Syfte & metod

Syfte

Syftet var att bedöma fornlämningens omfattning och avgränsning, samt klargöra om det fanns anläggningar, kulturlager och fynd från äldre tid inom förundersökningsområdet.

Därtill skulle resultaten från förundersökningen bilda ett underlag för länsstyrelsens fortsatta handläggning av ärendet.

Metod

Vid förundersökningen konstaterades det att ytskiktet avlägsnats ned till ett djup om cirka 0,2 till 0,4 meter (se ovan). Inga lämningar hade dock kommit till skada, då endast omrörda fyllnadsmassor berörts.

Förundersökningen inleddes med att kvarvarande fyllnadsmassor togs bort med maskin. Syftet var att bedöma fornlämningens utbredning och omfattning. Då intakta konstruktioner och lager påträffades övergick arbetet till rensning för hand. Syftet var att bedöma de påträffade lämningarnas karaktär.

Yttäckande lager och konstruktioner var av begränsad omfattning undersöktes de stratigrafiskt ned till orörd marknivå.

Schaktdjupet uppgick, från markytan till undergrunden, överlag till omkring 1-1,5 meter. Bevarade och intakta lager/lämningar påträffades endast i förundersökningsområdets nordvästra och högre belägna delar. Efter avslutat arbete lades samtliga schakt igen och ytan återställdes till befintligt skick.

Schaktens storlek och läge dokumenteras med RTK-GPS, tillsammans med kontexter och konstruktioner. Samtliga lämningar beskrevs i text i form av lager- och anläggningsbeskrivningar (bilaga 4 & 5). Ett urval av lämningar, ytor och fynd fotodokumenterades (bilaga 10). Föremål från slutna kontexter tillvaratogs, tillsammans med ett urval av representativa fynd från omrörda kontexter (bilaga 6). Två föremål i form av mynt konserverades av Oxider AB (bilaga 7). Urvalet gjordes med utgångspunkt i föremålens daterande egenskaper.

Därtill har ett urval av keramikfynden genomgått en specialanalys utförd av ARKEO keramikanalyser (bilaga 8). Syftet var att närmare tids- och proviensbestämma ett urval av keramikfynden. Utöver det insamlades två prover i form av obrända djurben för daterande analys (bilaga 9). ^{14}C-analysen utfördes av Tandemlaboratoriet i Uppsala.

Topografi & kulturmiljö

Munken 12 är belägen i de sydöstra delarna av Mariefreds centrala stadsområde. Fastigheten delas i ett högre och ett lägre parti vilket avspeglar den historiska strandlinjen identifierbar i 1600- och 1700-talets kartmaterial (SMA, LMA 04-mar-8 & Gustafson 1997, s. 15f). Vid den tiden stod de lägst belägna delarna av området under vatten och den intilliggande strandvägen utgörs idag till största delen av utfyllnader från modern tid. Det lägre partiet var fram till och med 1960-talet bebyggt med en större byggnad vilken fungerade som smedja (bilaga 1 & 10).

I närområdet har det, utöver stadslager, tidigare påträffats lämningar efter Mariefreds kloster (Monasterium Pacis Mariae). Klostret, som grundades år 1493 av Kartusianerorden, upphörde redan år 1526 i samband med reformationen (Clemedson 1989, s. 7). Spridda rester efter klostrets grundmurar har tidigare påträffats i bland annat i kvarteren Källaren och Sjömannen samt i anslutning till Mariefreds kyrka (Beronius-Jörpeland 1993, Norberg 2018 & 2020).

Direkt väster om Munken 12 finns ett bostadshus med en relativt intakt äldre källargrund. Källaren består av tre utrymmen varav det större är uppbyggt av

natursten med valvtak. Söder därom angränsar två små rum med ett trapphus vars öppning mot väster är igenmurad. Väggarna och de välvda taken i de sistnämnda utrymmena är murade med tegel i munkförband (Gustafsson 2006). Utöver det kan en schaktkontroll i Klostergatan strax söder om Munken 12 nämnas. Här påträffades år 1998 två murrester som eventuellt ska knytas till klostret (Lindh 1999). Var själva klosterkyrkan var belägen och hur den såg ut, är inte känt.

En kortfattad historik

Strax söder om Mariefreds stadskärna ligger Gripsholms slott, en ursprungligen medeltida borganläggning som kan knytas till Bo Jonsson Grip och det sena 1300-talet (Schnell 1970, s. 23). Under senmedeltid innehades borgen av Sten Sture d:ä, vilken år 1493 donerade mark till Kartusianerorden. Klostret döptes till Monasterium Pacis Mariae, vilket så småningom kom att ligga till grund för stadens namn (ibid. s. 29ff & s. 52). Klostret var det sista som etablerades i Sverige innan reformationen och ett av de första som indrogs till Kronan (Clemedson 1989, s. 7).

Dendrodateringar från rustbädden till klostrets grundmurar visar att åtminstone delar av anläggningen uppfördes efter åren 1507-1509 och att den västra begränsningsmuren började byggas först år 1514 (Beronius-Jörpeland 1993, s. 28). Skriftliga källor pekar på att kyrkan stod klar år 1504 (Schnell 1970, s. 23). Rivningen i samband med reformationen tycks ha varit grundlig, vilket tolkats som att tegel och annat byggmaterial återanvändes i samband med Gustav Vasas ombyggnad av Gripsholms slott.

En profan bebyggelse kan eventuellt ha vuxit fram i anslutning till klostret, vilket förmodligen hade behov av både specialiserade hantverkare och livsmedelsförsörjning. De arkeologiska beläggen för detta är dock närmast obefintliga. Just hantverkare bör det även funnits behov av i samband med utbyggnaden av Gripsholm under 1500-talet. Det skulle i så fall kunna betyda att etableringen av en mindre tätortsbebyggelse istället ska knytas till Gustav Vasas maktövertagande och utbyggnaden av slottet.

År 1605 utfärdade hertig Karl stadsprivilegier för Mariefred, vilket medför att platsen även dessförinnan bör ha hyst någon form av tätortsbebyggelse, kanske i form av en handelsplats (Ahlberg 2005, s. 501). Detta antyds av att hertigen gav orten vissa privilegier redan under 1590-talet (Schnell 1970, s. 52). Under 1600-talet drabbades staden av tre bränder, varav den första på 1630-talet. Troligen brann det igen på 1640-talet och år 1682 förstördes stora delar av Mariefred i den mest omfattande branden (Gustafsson 1997, s. 13, Schnell 1970, s. 56ff). Uppgifter visar också att kyrkan, som uppfördes under åren 1621-1624, skadades svårt vid det sista tillfället (Westlund 1945, s. 10).

Figur 2. Patrik Gillbrand rensar schakt 1 väster om den påträffade murresten (A2). Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

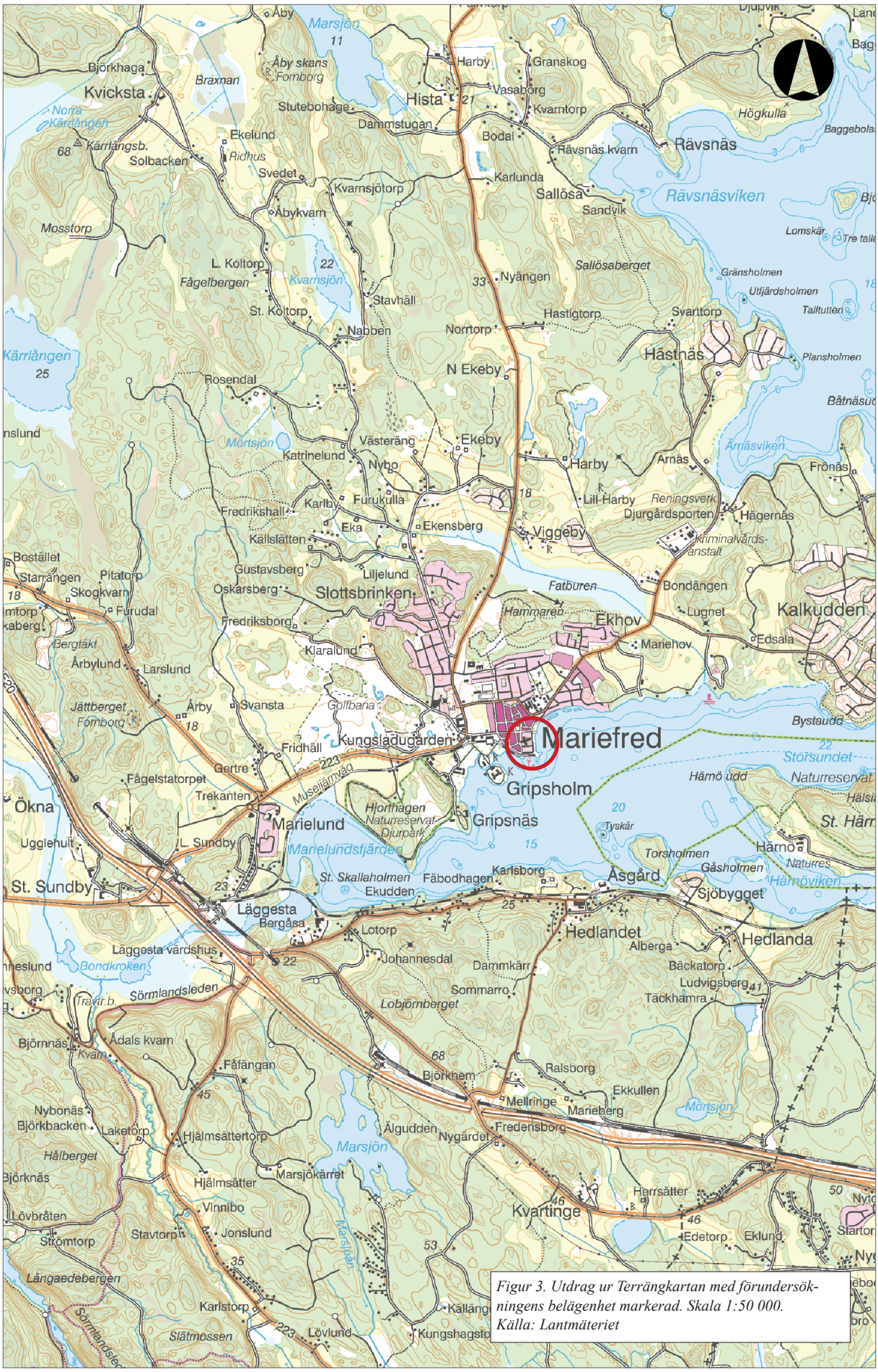

Figur 3. Utdrag ur Terrängkartan med förundersökningens belägenhet markerad. Skala 1:50 000. Källa: Lantmäteriet

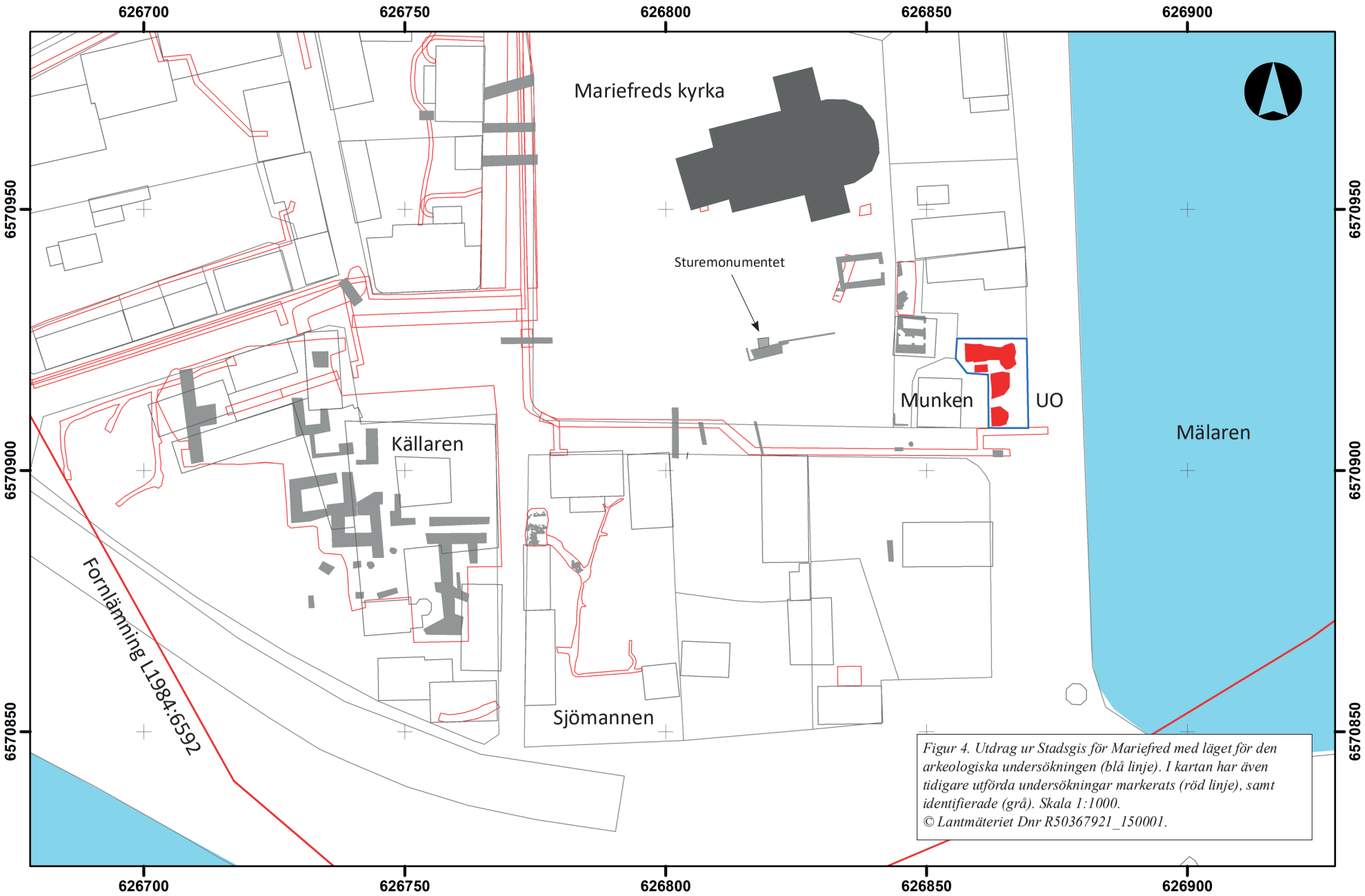

Figur 4. Utdrag ur Stadsgis för Mariefred med läget för den arkeologiska undersökningen (blå linje). I kartan har även tidigare utförda undersökningar markerats (röd linje), samt identifierade (grå). Skala 1:1000.
© Lantmäteriet Dnr R50367921_150001.

Resultat

Områdesbeskrivning

Sammanlagt öppnades fyra schakt med grävmaskin (S1-S4). Utöver det öppnades ett mindre handgrävt schakt inom schakt 1 (S5). Större delen av ytans lägre partier visade sig var utfyllda med block och sten om en storlek av 0,5-1,5 meter (bilaga 1). Utöver det framkom fyllnadsmassor i form av sand och grus med inslag av sot samt tegelkross. Stenmaterialet har förmodligen lagts ut på undergrunden som utfyllnad och markförstärkning för den smedja som var belägen på platsen fram till 1960-talet. Huskroppen kan spåras i 1916 års stadsplan (Mariefreds hembygdsförenings arkiv). Utöver det genomkorsades ytan av äldre och yngre vatten- och avloppsledningar samt en elledning. Ledningsschakten hade i viss mån skadat de bevarade lämningarna (bilaga 1, 2 & 3).

Anläggningar & lager

En dokumenterad sektion i de västligaste delarna av schakt 3 visar att intakta lager återfinns ytterligare västerut (Munken 10), det vill säga utanför det nu aktuella undersökningsområdet (bilaga 5, profil 1). Här dokumenterades ett flertal lager med svallat tegel och svallad keramik, vilket visar att området legat mycket nära den dåtida strandzonen under 1500-talet fram till senast 1600-talets mitt. Bland de daterande fynden som framkom i de svallade lagren märks bland annat en räknepenning präglad någon gång mellan 1554 och 1601 samt några skärvor sten- och rödgods med överensstämmande dateringar (bilaga 6).

I det något högre belägna partiet norr och väster om profil 1 påträffades **A1** (S1). Konstruktionen utgör resterna av en fragmentarisk och oregelbunden enskiktad stenläggning bestående av kantiga och rundade stenar, mestadels 0,1-0,2 meter stora (bilaga 2 & 3). I stenläggningens yta syntes ställvis inkilade bitar tegelkross. Inga fynd påträffades.

Stenläggningen överlagrade delvis de södra delarna av **A2,** en mycket fragmentarisk kallmurad murrest i form av en grundmur. Konstruktionen var cirka 3,2 meter lång (N-S), upptill 1,4 meter bred och 0,7 meter hög, samt uppbyggd av 0,1-0,5 meter stora rundade och skarpkantade stenar. Murkroppen var skadad, vilket syntes genom att stenmaterial avlägsnats i dess centrala del (figur 2). På murkrönet, i den skadade delen påträffades ett mynt präglat under drottning Kristina år 1636 (F2). A2 överlagrade L2, vilket bestod av gråbeige sand (se nedan).

Väster om A2 dokumenterades tre skilda yttäckande kulturlager (L4-L2). Samtliga var omkring 0,2 meter tjocka (bilaga 2 & 5). **L4** utgjordes av grå grusig sand med inslag av svallad tegelkross liggande i skikt. Utöver det påträffades keramik av 1500- och 1600-talstyp (t. ex F26 & F31) samt skärvor av grönt glas från bägare (F4 & F5). Lagret tolkades som en utfyllnad. Med ledning av fynden bör L4 ha tillkommit någon gång mellan andra halvan av 1500-talet fram till 1600-talets första tre till fyra decennier och är förmodligen samtida med rivningen av muren (A2). Det svallade teglet tyder på att området legat i nära anslutning till Mälaren och att lämningarna tidvis varit utsatta för återkommande erosion (se *Utvärdering & tolkning*).

L3 utgjordes av ett raseringslager och bestod av gråbeige sand med rikliga mängder tegel, tegelkross och obrända djurben. Utöver det påträffades två triangulära bitar formtegel (F11). I lagret syntes inga tecken på erosion. Därefter följde **L2**, vilket bestod av uteslutande påförd gråbeige sand. Lagret har sannolikt lagts ut för att stabilisera markytan inför uppförandet av A2, vilken vilade på det aktuella lagret.

I botten, det vill säga under och i stort sett längs med A2, påträffades **A3**. Anläggningen utgjordes av ett cirka 4 meter långt (N-S), 0,8 meter brett och 0,3 meter djupt dike fylld med brun lera, samt tegel och rundade gråstenar, cirka 0,3-0,5 meter stora. Nedgrävningen har troligen utgjort en grundförstärkning till A2, möjligen i form av en helt nedbruten rustbädd. Inga rester av bevarat trä påträffades dock. Undergrunden utgjordes av grå lera.

Fyndmaterial

I de lägre och omrörda delarna påträffades spridda föremål i form av keramik, porslin, flaskor och fönsterglas (S1-S4). Föremålen kunde i huvudsak knytas till 1800- och 1900-talet. Utöver det påträffades även spridda förekomster av äldre föremål i form av kritpipor och enstaka skärvor yngre rödgods, samt huggna kalkstensplattor (golv) och tegelkross. Ett ovanligt lösfynd som framkom i S1 utgjordes av holken till en rökpipa tillverkad i en röd lera (F14). Exempel på pipor i röd lera förekommer från slutet av 1700-talet i form av så kallade turkpipor. Den här var dock slät och helt oornerad (bilaga 6 & 10).

Väster om A2, i L4, påträffades rester efter en bägare av grön glasmassa med pålagda trådar. Därtill hittades ett grönt glasfragment från en fot. Båda skärvorna hör till en bägare av så kallat Hertig Karlsglas (F4 & F5). I samma lager på hittades även en munkpanna i form av en avslutande tegelpanna till ett tak lagt med så kallat munk- och nunnetegel. Vidare hittades en del av ett spröjs till ett blyinfattat fönster (F3).

Bland keramikfynden märks några ovanliga skärvor av ett grått oglaserat lergods med röda penseldrag (F31, bilaga 6 & 8). Liknande kärl har tidigare påträffats i bland annat Stockholm, Norrköping och Nyköping (bilaga 8). Keramiken är tillverkad i Polen- eller Pommernområdet. I Polen förekommer kärltypen under en stor del av 1500- och 1600-talen, men ska för Sveriges

del eventuellt avgränsas från mitten av 1500-talet till en bit in i 1600-talets första hälft. Utöver det förekom även stengods importerat från Raeren/Frechen och Langerwehe (F25 & F26), samt ett ben till en gryta av vitgods med ursprung i Tyskland (F25). Samtliga dessa överensstämmer dateringsmsässigt med F31. Därtill påträffades ett flertal skärvor inhemsk keramik av yngre rödgods med dateringar från 1500-talets mitt fram till cirka 1750.

I den underlagrande raseringen påträffades två triangulära fragment av formtegel (F11).

Ovanpå grundmuren, i den centralt belägna skadade delen hittades en så kallad fyrk, det vill säga 1/4 öre från år 1636 (F2). Myntet är präglat under drottning Kristinas regering, eventuellt i Nyköping. I den dokumenterade profilen söder om A2 påträffades ytterligare ett mynt i form av en så kallad räknepenning (rechenpfennig). Åtsidan bär texten RECHEN MEISTER, medan frånsidan är präglad med WVLF LAFER IN NUREMBERG R, tillsammans med det latinska alfabetet (F1). Räknepenningen är myntad av Wolf Lauffer i Nürnberg mellan år 1554 och 1601 (www.bavarikon.de). Vid en jämförelse med liknande mynt kan präglingsåret eventuellt snävas av till omkring 1590 (Mitchiner, Mortimer & Pollard 1987, s. 135).

Dateringar

Två obrända djurben daterades genom ^{14}C-analys. (bilaga 9). C2399 insamlades efter rensning relativt högt upp i murverkets stenpackning (A2), medan C2393 var beläget mot konstruktionens botten, det vill säga under stenpackningen. C2399 daterades med ett intervall om två sigma till 1648-1949 efter vår tideräkning (Ua-67600). Med ledning av Kristinamyntet (F2) ska den främre gränsen ses med reservation, varför provet troligen ska knytas till det äldre intervallet. En sådan datering stärks även av keramikfynden.

Det stratigrafiskt äldre provet resulterade i en datering om 2 sigma till ett intervall om 1490-1645 efter vår tideräkning. Sett till den bakre gränsen kan murens anläggningsfas knytas till klostertid (1493-1526). Tolkningen understryks av det stratigrafiska förhållandet mellan de båda proverna samt genom förekomsten av formtegel i det med A2 samtida L3.

Utvärdering & tolkning

Den genomförda ^{14}C-analysen visar tillsammans med fynd av formtegel att den påträffade murresten troligen grundlades under klostertid. Med tanke på de ursvallade intilliggande lagren bör konstruktionen ha uppförts mycket nära det dåtida vattenbrynet. Den här iakttagelsen, samt murens orientering i nord-sydlig riktning, indikerar att konstruktionen kan utgöra en rest av klosterinrättningens östra begränsning, kanske i form av en strandförstärkning. Läget antyder att det också kan röra sig om en rest av klostrets östra begränsningsmur. Om så är fallet måste det finnas en förklaring till varför svallat tegel förekommer på båda sidor om A2. En möjlig förklaring till det kan vara att Mälarens vattenstånd varierat kraftigt vid upprepade tillfällen efter det att muren rivits, det vill säga någon gång mellan 1526 och 1600-talets första tre till fyra decennier. Alternativt har muren grundlagts på redan svallat material

En iakttagelse som talar för att det rör sig om rester efter begränsningsmuren är att grundläggningen påminner om den som dokumenterades i kvarteret Källaren år 1987-88. Även den östra muren var grundförstärkt med en rustbädd av längsgående stockar som i det fallet var bevarade (Beronius Jörpeland 1993, s. 36 & figur 6, se A5).

Trots den relativt begränsade ytan med bevarade lager, förekom relativt rikligt med fynd som kan knytas till 1500-talets andra hälft och 1600-talets inledning (S1;L4). Importerad polsk keramik och Hertig Karlsglas antyder också att hushållet/-en i närområdet haft ganska exklusiva föremål i sin ägo redan under det här tidiga skedet av ortens historia.

Samtliga påträffade anläggningar undersöktes och borttogs till sin helhet inom ramen för förundersökningen. Härav bedöms inga ytterligare åtgärder som nödvändiga inom den aktuella fastigheten.

Referenser

Ahlberg, Nils. 2005. *Stadsgrundningar och planförändringar. Svensk stadsplanering 1521–1721.* Institutionen för landskapsplanering Ultuna Uppsala. Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Diss. Stockholm.

Beronius-Jörpeland, Lena. 1993. *Kartusianerklostret.* Kv. Källaren, Mariefred, Södermanland. Arkeologisk undersökning. RAÄ. *UV Stockholm, Rapport 1993:53.* Stockholm.

Clemedson, Carl-Johan. 1989. *Monasterium Pacis Mariae in Gripszholm. Jämte uppgifter om andra svenska klosters och klosterträdgårdars öden.* Sörmländska handlingar 48. Nyköping.

Gustafson, Anna-Greta. 1997. Stadsbranden. I: *Fyra stadskvarter i Mariefred. Borgmästaren, Fabrikören, Kantorn, Baderskan*. Anna-Greta Gustafson & Gustav Lundberg. Mariefreds hembygdsförening. Mariefred.

Gustafsson Gillbrand, Patrik. 2018. *Kapellberget.* Fornlämning Nyköping 231:1, Hotellet 26, Nyköpings

socken & kommun, Södermanlands län. Arkeologisk undersökning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2018:09*. Nyköping.

Gustafsson, Patrik. Pax Mariae. Mariefred 17:1. Kvareten Munken 3 & 7. Mariefred, Kärnbo socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län. *Södermanlands museum, Arkeologiska meddelanden 2006:11.* Nyköping.

Lindh, Maria. 1998. Murar i Klostergatan. Arkeologisk förundersökning. Södermanland, Mariefred,. RAÄ. UV mitt, Rapport 1998:65. Stockholm.

Mitchiner, Mortimer & Pollard. 1987. Nuremberg and its Jetons, c. 1475 to 1888. Chemical Compositions of the Alloys. In: *The Numismatic Chronicle. Vol. 147. Royal Numismatic Society*. London.

Norberg, Lars. 2018. *Fornlämning L1984:6592 (Mariefred 21:1), Sjömannen 1, Mariefreds stad, Strängnäs kommun, Södermanlands län*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2018:19*. Nyköping.

Norberg, Lars. 2020. *Fornlämning L1984:6592 (Mariefred 21:1), Sjömannen 1, Mariefreds stad, Strängnäs kommun, Södermanlands län*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2020:21*. Nyköping.

Schnell, Ivar. 1970. Mariefreds stad. Södermanlands hembygdsförbunds sockenbeskrivning för hembygdsundervisning nr 24. Nyköping.

Westlund, Per Olof. 1945. *Mariefreds och Kärnbo kyrkor*. Sörmländska kyrkor Band 65. Södermanlands hembygdsförbund. Nyköping.

Arkiv

Lantmäterimyndighetens arkiv (LMA), Arkivsök.
Akt nr 04-mar-8. Grundkarta, Mariefred, år 1799.
Mariefreds hembygdsförenings arkiv
Stadsplan över Mariefred, år 1916.

Sörmlands museums arkiv (SMA)
Situations Carta ifrån och öfwer Mariefreds stad. Grundritning med vägar och tullar, år 1759.

Foto id: SLM BF04-0633-Mariefred 1946, Sörmlands museum, hämtad 9 november 2020, https://sokisamlingar.sormlandsmuseum.se/items/show/408167

Internet

www.bavarikon.de/object/bav:SMM-OBJ-0000000000350120
(läst 2020-11-16).

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 1930
Länsstyrelsens dnr: 431-7703-2019
Tid för undersökningen: 2020-06-22 – 2020-06-24
Personal: Lars Norberg & Patrik Gustafsson Gillbrand
Belägenhet: N (x) 6570908,451 E (y) 626862,484
Koordinatsystem: SWEREF99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökt yta: ca 167 m^2

Inget analogt dokumentationsmaterial utöver rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras hos Sörmlands Arkeologi AB i väntan på meddelande från ATA angående rutiner för leverans av digitalt material.

Fynd med nr 1-31 förvaras vid Sörmlands Arkeologi AB i avvaktan på fyndfördelning.

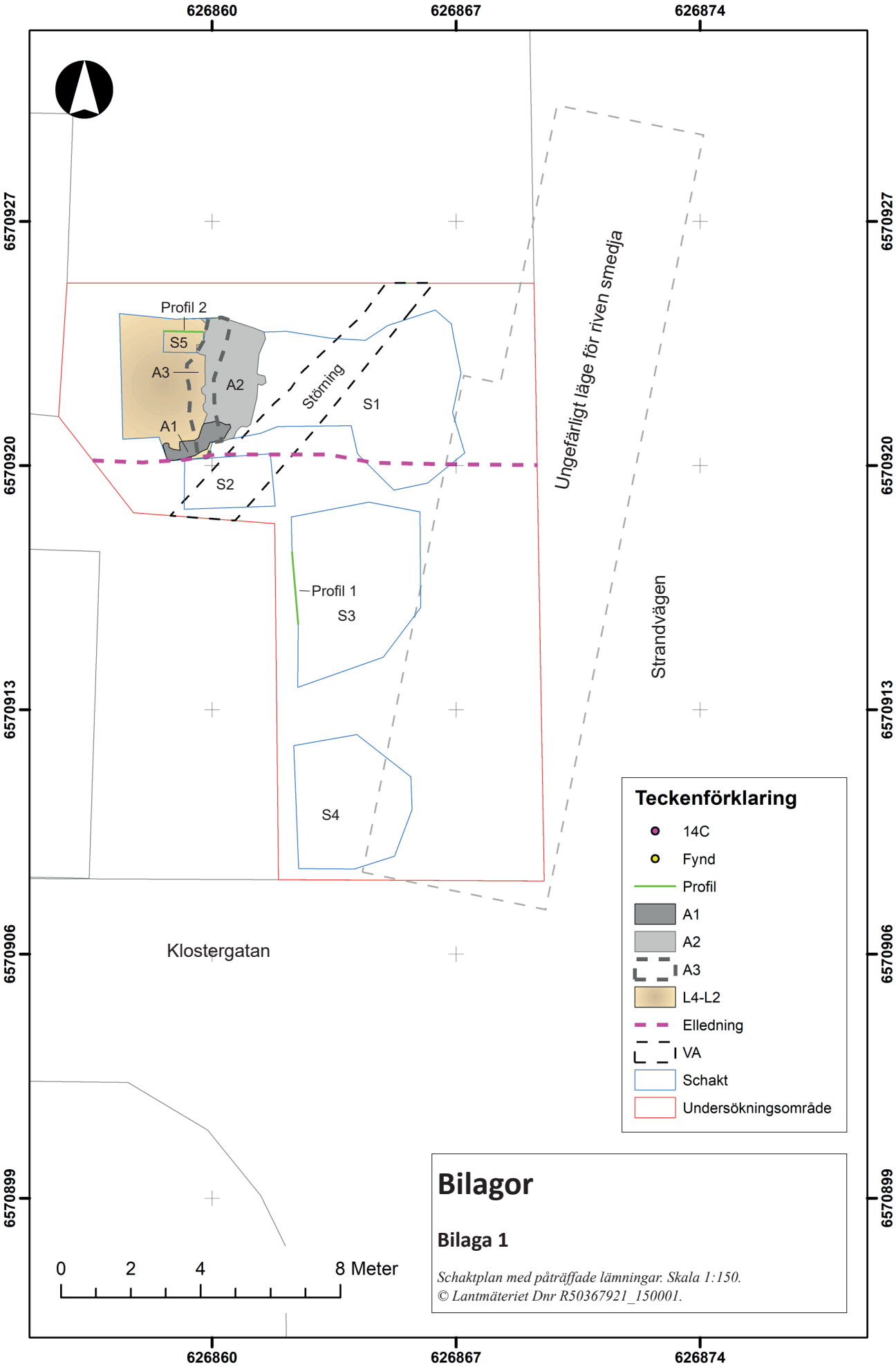

Bilagor

Bilaga 1

Schaktplan med påträffade lämningar. Skala 1:150.
© Lantmäteriet Dnr R50367921_150001.

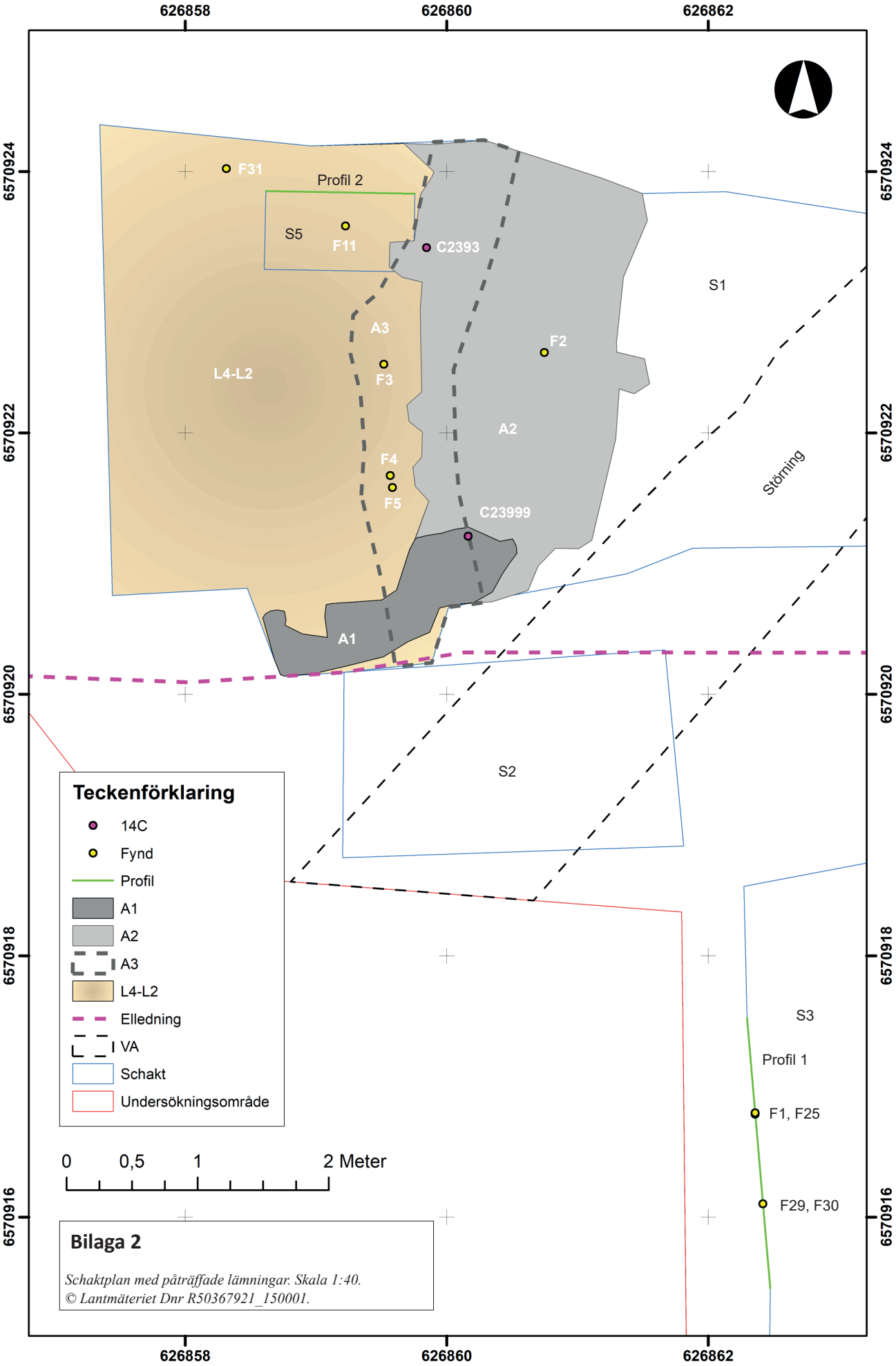

Bilaga 2

Schaktplan med påträffade lämningar. Skala 1:40.
© Lantmäteriet Dnr R50367921_150001.

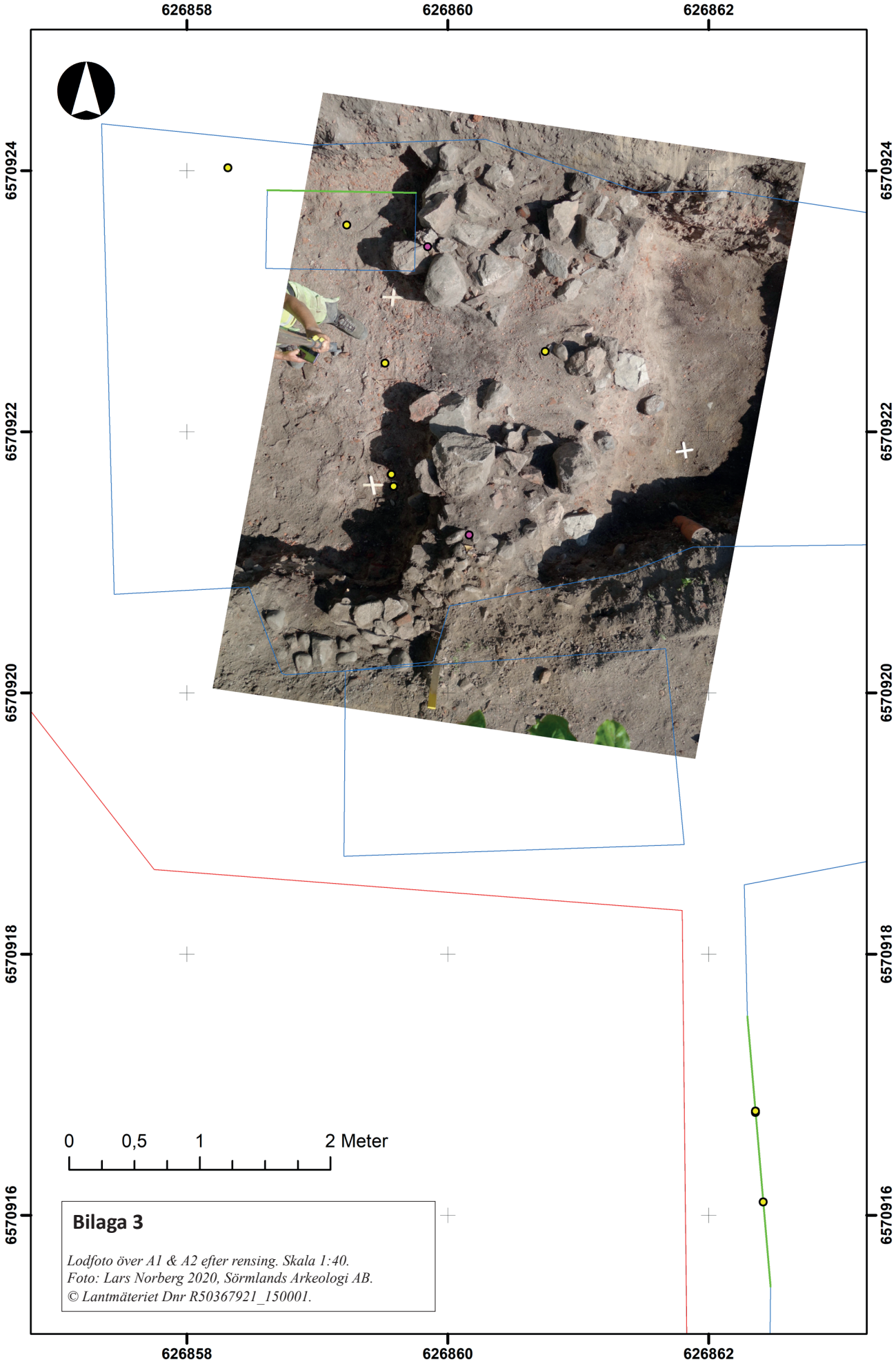

Bilaga 3

Lodfoto över A1 & A2 efter rensing. Skala 1:40.
Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.
© Lantmäteriet Dnr R50367921_150001.

Bilaga 4. Anläggningsbeskrivningar

A1, stenläggning, ca 2,0 m x 0,6 m st & 0,1-0,2 m tj
Belägenhet: N (x) 6570920,139 E (y) 626858,759 z 2,48 möh
Orientering: VSV-ONO
Status: Undersökt & borttagen

Cirka 0,1-0,2 meter under befintlig markyta framkom en fragmentarisk stenläggning, cirka 2,0 x 0,6 meter stor och 0,1-0,2 meter tjock. Konstruktionen var lagd med kantiga och rundade stenar, mestadels 0,1-0,2 meter stora. I stenläggningens yta syntes ställvis inkilade bitar tegelkross. Inga fynd påträffades. Överlagrade i nordost A2, Skadad i söder av elledning samt i öster av VA.

A2, grundmur, ca 3,2 m l, 1,4 m br & 0,7 m h
Belägenhet: N (x) 6570920,798 E (y) 626859,616 z 2,20-2,40 möh
Orientering: N-S
Status: Undersökt & borttagen

Under ett upp till 0,2-0,4 meter tjockt lager av omrörda massor bestående av gråbrun sand, småsten och tegelkross framkom en cirka 3,2 meter lång, 1,4 m bred och 0,7 meter hög grundmur orienterad i nord-sydlig riktning. Konstruktionen var uppbyggd av 0,1-0,5 meter stora rundade och skarpkantade stenar. Murresten, som ställvis uppgick till två till tre skift, var kallmurad med förekomster av tegelkross och spridda rester av kalkbruk, trasiga tegelstenar och småsten. Muren omgavs av omrörda massor bestående av matjord, grus och gråbrun grusig sand med rikliga inslag av kalkbruk och tegelkross. Fynd i form av ett sandstensbryne, mynt, yngre rödgods, samt obrända djurben påträffades. A2 Överlagrade ett utfyllnadslager av gråbeige sand (L2), vilket i sin tur överlagrade ett grävt dike (A3). Därunder vidtog grå lera (undergrund).

Datering av obränt djurben. Prov nr C2393, Lab nr Ua-67599, 316 ± 29 BP,
1490-1645 AD (95.4%), kalibrerad ålder 2 sigma (bilaga 9).

Datering av obränt djurben. Prov nr C2399, Lab nr Ua-67600, 200 ± 28 BP,
1648-1949 AD (95.4%), kalibrerad ålder 2 sigma (bilaga 9).

A3, dike (rustbädd?), ca 4 m l, 0,8 m br & 0,3 m dj
Belägenhet: N (x) 6570920,211 E (y) 626773,982 z 1,30-1,40 möh
Orientering: O-V
Status: Undersökt & borttagen

Under L2 och A2 framkom ett cirka 4 meter långt (N-S), 0,8 meter brett och 0,3 meter djupt dike fylld med brun lera, samt tegel och rundade gråstenar, cirka 0,3-0,5 meter stora. Diket har troligen utgjort en grundförstärkning till A2, möjligen i form av en helt nedbruten rustbädd. Inga rester av bevarat trä påträffades dock. Inga fynd påträffades. Undergrunden utgjordes av grå lera.

Bilaga 5. Profil 1 & 2

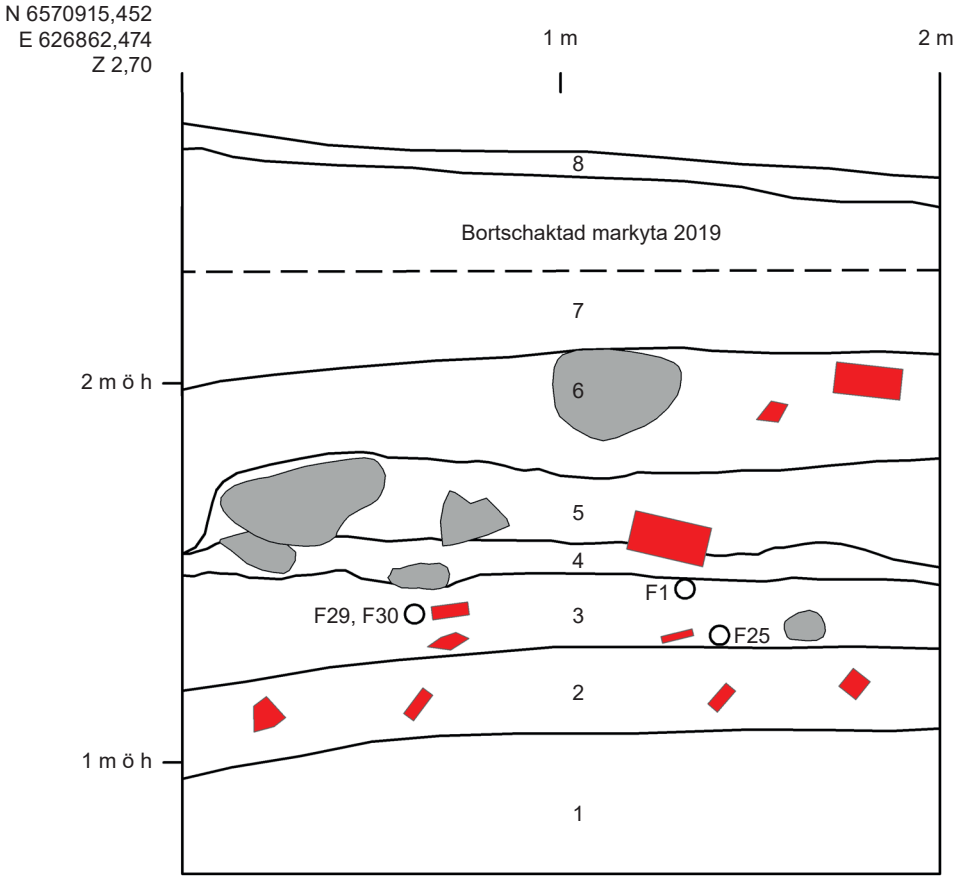

Profil 1 mot väster

1. *Grå lera (undergrund).*
2. *Beigebrun sand med enstaka bitar tegelkross. Rikliga mängder obrända djurben (nöt).*
3. *Gråbeige grusig sand, rikliga mängder delvis svallad tegelkross, enstaka obrända djurben. Fynd av räknepenning, sten- & rödgods (F1, F25, F29-30).*
4. *Gråbeige sand med enstaka svallade bitar tegelkross.*
5. *Grå sand, ställvisa kantiga & rundade stenar, tegelsten samt rikliga mängder svallade bitar tegelkross.*
6. *Grå humös sand. En sten & enstaka tegelstenar. Inslag av kalkbruk & tegelkross (osvallad).*
7. *Grå humös silt (matjord).*
8. *Förna (gräsmatta).*

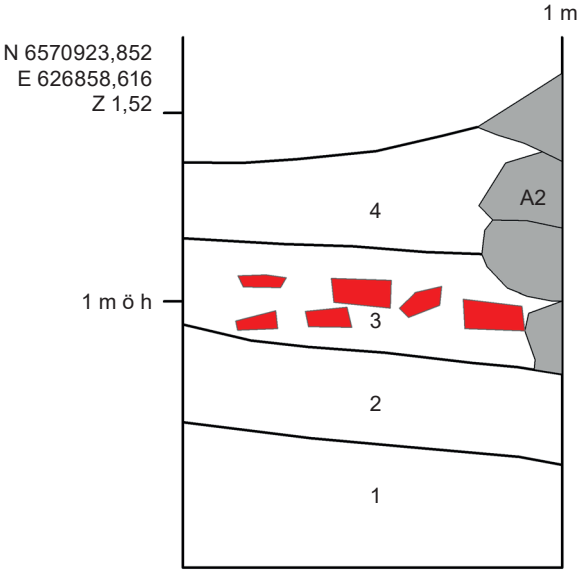

Profil 2 mot norr

1. *Grå lera (undergrund).*
2. *Gråbeige sand.*
3. *Gråbeige sand med rikliga mängder tegel, tegelkross & obrända djurben. Två triangulära bitar formtegel (F11).*
4. *Grå grusig sand med inslag av svallad tegelkross liggande i skikt. Keramik i form av sten- & rödgods av 1500- och 1600-talstyp (F31 & FX), grönt glas från bägare (F4 & F5).*

Bilaga 6. Fyndregister

Fnr	Kontext ID	Sakord	Del	Typ	Material	Vikt (g)	Ant	Ant frag	N (X)	E (Y)	Z	Anmärkning
1	S3;PL1;L3	Mynt		Rechenpfennig		Cu-leg	2,82	1	6570916,795	626862,483	1,46	Präglad av Wolf Lauffer , Nürnberg år 1554 till 1601 (1580-1590?). Åtsidan; RECHEN MEISTER, frånsidan; WVLF LAFER IN NUREMBERG R samt det latinska alfabetet. Konserverad.
2	S1;A2	Mynt		Fyrk	Cu-leg	11	1		6570922,615	626860,746	1,72	1/4 öre år 1636. Präglat under drottning Kristinas regering (Nyköping?) Konserverad.
3	S1;L4	Spröjs		Fönster	Pb	5,26		1	6570922,532	626859,527	1,72	Blyspröjs till fönster
4	S1;L4	Bägare	Fot	Handblåst	Glas	1,78	1	1	6570921,673	626859,567	1,92	Vikt fotdel av grönt glas. Hertig Karlsglas?
5	S1;L4	Bägare	Mynning	Handblåst	Glas	3,1		1	6570921,574	626859,574	1,90	Grönt glas med pålagda parallella glastrådar. Hertig Karlsglas?
6	S1;A2	Bryne			Sandsten	206,18	1		6570920,798	626859,616	2,20-2,40	Bryne i röd sandsten
7	S1;Rensfynd	Kritpipa	Holk		Keramik	5,58	1	1	-	-	-	Holk utan ornering & klack
8	S1;Rensfynd	Kritpipa	Holk		Keramik	9,34	1	2	-	-	-	Riksvapenpipa med vapensköld & två flankerande lejon, ca 1750. Saknar stämpel & klack.
9	S3;Rensfynd	Kritpipa	Skaft		Keramik	10,04		3	-	-	-	Utan ornering
10	S1;L4	Takpanna	Ände	Handslaget	Tegel	698	1	1	6570921,574	626859,574	1,60	Munktegel, rikligt magrat med sand
11	S1;L3	Formtegel		Handslaget	Tegel	386,85	2	2	6570923,570	626859,227	1,10	Triangulära fragment, rikligt magrade med sand
12	S3;Rensfynd	Gryta	Rörskaft	BII:4	Keramik	128,14	1	1	-	-	-	Ställvis ljusbrun glasyr
13	S1;A2	Gryta	Ben	BII:4	Keramik	56,24	1	1	6570920,798	626859,616	2,20-2,40	Ställvis olivgrön glasyr
14	S3;Rensfynd	Pipa	Holk	Rödgods	Keramik	28,52	1	1	-	-	-	Odekorerad i röd lera
15	S3;Rensfynd	Gryta	Ben	Vitgods	Keramik	51,6	1	1	-	-	-	Svallad med spår av gul invändig glasyr. Tyskland.
16	S1;A2	Fat	Brätte	BII:4	Keramik	50,78	1	1	6570920,798	626859,616	2,20-2,40	Gul invändig glasyr
17	S1;A2	Gryta	Brätte	BII:4	Keramik	30,38	1	1	6570920,798	626859,616	2,20-2,40	Gul invändig glasyr
18	S3;Rensfynd	Fat	Skuldra	BII:4	Keramik	14,28	1	1	-	-	-	Olivgrön invändig glasyr med flagad kohornsmålning
19	S1;A2	Fat	Brätte	BII:4	Keramik	25,98	1	1	6570920,798	626859,616	2,20-2,40	Ljusbrun invändig glasyr med grönt vågband. Koncentriska cirklar av gulvit piplera
20	S1;L4	Fat	Brätte	BII:4	Keramik	7,3	1	1	6570921,574	626859,574	1,60	Hemring, gulvit heltäckande engobe
21	S1;L4	Fat	Brätte	BII:4	Keramik	9,94	1	1	6570921,574	626859,574	1,60	Gulvit heltäckande engobe
22	S1;L4	Fat	Brätte	BII:4	Keramik	19,02	1	2	6570921,574	626859,574	1,60	Grön invändig glasyr
23	S1;L4	Stöd		Bränd lera	Lera	32,58	1	1	6570921,574	626859,574	1,60	Ställning av bränd lera, ursprungligen treflikig? Sannolikt stöd vid bränning av lerkärl. Tummad.
24	S1;L4	Hornspill	Tagg		Horn	42,68	1	1	6570921,574	626859,574	1,60	Del av horn från råbock, bearbetat
25	S3;PL1;L3	Krus	Skuldra	Stengods	Keramik	10,26	1	1	6570916,796	626862,360	1,34	Grått gods med brungrå saltglasyr. Frechen/Raeren

Fnr	Kontext ID	Sakord	Del	Typ	Material	Vikt (g)	Ant	Ant frag	N (X)	E (Y)	Z	Anmärkning
26	S1;L4	Krus	Skuldra	Stengods	Keramik	7,66	1	1	6570921,574	626859,574	1,60	Grått gods med brun engobe/askglasyr. Langerwehe.
27	S1;L4	Gryta	Mynning	BII:4	Keramik	7,56	1	1	6570921,574	626859,574	1,60	Ljusbrun utvändig glasyr, invändig ljust olivgrön.
28	S1;A2	Skål	Mynning	BII:4	Keramik	24,94	1	2	6570920,798	626859,616	2,20-2,40	Mörkgrön heltäckande ut- & invändig glasyr
29	S3;PL1;L3	Gryta	Botten	BII:4	Keramik	29,22	1	1	6570916,099	626862,432	1,40	Ljusbrun invändig glasyr med gulvit kohornsmålning
30	S3;PL1;L3	Skål	Buk	BII:4	Keramik	34,96	1	1	6570916,099	626862,432	1,40	Brun heltäckande invändig glasyr
31	S1;L4	Kruka	Buk	Lergods	Keramik	35,6	1	5	6570924,008	626858,339	1,50	Ljusgrått gods med rödbruna penseldrag, sandmagring

Bilaga 7. Konserveringsrapport

OXIDER

Avlägsna - Skydda - Bevara

Konserveringsrapport gällande mynt från Fastigheten Munken 12 Strängnäs kommun

Max Jahrehorn
Rapport november 2020
K20-313
OXIDER

OXIDER

Avlägsna - Skydda - Bevara

Konserveringsrapport

MJ Rapport id: K20-313

Ort/Anläggning: Fastigheten Munken 12, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Fynd nr: F1

Kons nr:

Kontaktperson: Lars Norberg, Sörmlands Arkeologi

Datum in: 2020-10-12

Datum ut: 2020-11-09

Föremål: Mynt, Pfenning

Material: Cu-legering

Antal: 1

Mått:

Vikt in: 2,83g **Vikt ut:** 2,82g

Foto: Ja

Behandling:

Myntets ytor täcks av tunna föroreningar och dess prägling är hyggligt tydlig. Längst med myntets ytterkanter på bägge sidor noteras mindre materialbortfall och här exponeras en relativt vittrad struktur med inslag av koppar(II)klorid. Denna struktur indikerar starkt på att myntets prägling vilar i ett ömtåligt tunt skikt.

Myntet före konservering.

Konserveringsrapport

MJ Rapport id: K20-313

Föremålet är mycket kraftigt nedbruten och vissa föroreningar måste lämnas kvar på ytorna eftersom de är bärare av omkringliggande områden. De ömtåliga ytorna rengörs endast med 80-%-ig etanol samt urlakas i flera bad med avjoniserat vatten. Dehydrering i 95%-ig etanol med följande kontrollerad torkning. Behandling med BTA 3% i etanol, lufttorkning. Ytorna skyddas med Inkralack 3% i toluen samt lufttorkas.

Myntet efter konservering.

OXIDER

Avlägsna - Skydda - Bevara

Konserveringsrapport

MJ Rapport id: K20-313

Ort/Anläggning: Fastigheten Munken 12, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Fynd nr: F2

Kons nr:

Kontaktperson: Lars Norberg, Sörmlands Arkeologi

Datum in: 2020-10-12

Datum ut: 2020-11-09

Föremål: Mynt

Material: Cu-legering

Antal: 1

Mått:

Vikt in: 11,03g **Vikt ut:** 11,00g

Foto: Ja

Behandling:

Myntets har tunna täta föroreningar över sina ytor, dock är dess prägling relativt tydlig. Något mindre inslag av koppar(II)klorid är synligt.

Myntet före konservering.

Konserveringsrapport

MJ Rapport id: K20-313

Myntet rengörs mekaniskt under mikroskop med dentalverktyg och trästicka samt mjuk pensel, för att avlägsna hårdare föroreningar. För att nå något djupare så rengörs ytorna lätt med EDTA-diNa 1,5% samt följande urlakning i värmt avjoniserat vatten i flera bad. Dehydrering i 95%-ig etanol med följande kontrollerad torkning. Behandling med BTA 3% i etanol, lufttorkning. Ytorna skyddas med Inkralack 3% i toluen samt lufttorkas.

Myntet efter behandling.

OXIDER

Avlägsna - Skydda - Bevara

OXIDER AB
Box 980
39129 Kalmar

www.oxider.se

Telefon: 0722 47 58 58

E-post: max.jahrehorn@oxider.se

Analys av keramik från Munken 12, Mariefred

Mikael Johansson

ARKEO keramikanalyser

Rapport 7, 2020

ARKEO keramikanalyser

Mikael Johansson

Sopranvägen 87, 142 42 Skogås

www.arkeokeramikanalyser.se

Skogås 2020

Inledning och frågeställningar

Denna analys har genomförts på ett urval av keramikfynd från en arkeologisk undersökning i Mariefred. Undersökningen utfördes som en förundersökning inom del av fornlämning L1984:6592/Mariefred 21:1 & fornlämningsområdet till L1984:7189/Mariefred 17:1, Munken 12, Strängnäs kommun, Södermanlands län.

De fynd som analyserats är fyndnummer F13, 15–16, 25–26 och 28–31, totalt nio fyndposter. Syftet har varit att proveniensbestämma och datera keramiken.

Analysresultat

Materialet har konstaterats innehålla delar av två stengodskrus och en trebensgryta i vitgods från Tyskland. Bords- och matlagningskärl i yngre rödgods, sannolikt framställda i Sverige. Samt en kruka från Polen/Pommernområdet vid Östersjöns kust, ett mycket överraskade fynd (se fig. 1).

Keramik från Polen/Pommernområdet

F31 utgörs av fem bukskärvor i grått lergods med en målad dekor utvändigt. Skärvorna härrör från en planbottnad kruka med en utsvängd mynningskant och en vertikal bandhänkel tillverkad i Polen/Pommernområdet vid Östersjöns kust.[1]

I Polen är krukor av denna typ i bruk under en stor del av 1500- och 1600-talen (Starski 2016 och Trzeciecki 2005). De sprids också till andra länder kring Östersjön, men under en mer tidsbegränsad period från ungefär mitten av 1500-talet till en bit in i 1600-talets första hälft. Arkeologiska fynd av krukor har gjorts i bland annat Finland (Niukkanen 1988, s. 64–65, fig. 8), Estland (Russow 2006, s. 104–106) och i städer i Sverige som Stockholm (Johansson 2006, s. 88–89; Johansson 2019, s. 200–202), Norrköping (Johansson 2012, s. 100; Johansson 2013, s. 48; Johansson 2018, s. 52 och 55) och Nyköping (Gustafsson Gillbrand 2018). Och i och med detta fynd nu även i Mariefred.

[1] Det kan omnämnas att även Böhmen tidigare betraktats som ett möjligt produktionsområde för dessa krukor men den uppfattningen har övergetts idag.

Kärlform

F31

Krukor från Polen

Figur 1. F31: Ett ovanligt keramikfynd i form av bukskärvor från en kruka tillverkad i Polen/Pommernområdet vid Östersjöns kust. Krukan kan dateras till 1500-talets andra hälft/1600-talets början. Fotografiet längs ned till vänster visar liknande keramik från Plock i Polen, bild från Trzeciecki 2005. Foto av F31 och illustration av kärlform: Mikael Johansson, ARKEO keramikanalyser. Skärvorna avbildade i skala 1:1.

Kännetecken för dessa krukor är fint utformade drejfåror på buken/skuldran och målade horisontella linjer i en matt rödbrun-orange eller mörkbrun-svart färg kring skulderpartiet. Ibland kan även stänk och små fläckar av blyglasyr förekomma på kärlens ytan.

Själva godset i krukorna är övervägande tunnväggigt med en tjocklek på bara några mm, förutom vid övergången från buken till bottnen där det kan vara upp till en cm tjockt. Godset är hårdbränt men tunnheten och sandmagring gör det tämligen poröst och bräcklig. Brottytan är skivig, ojämn och kantig. Godsfärgen är vanligen ljusgrå men det förekommer även kärl med gul, beige och rödbrun godsfärg.

Krukornas yta är något ojämn och knottrig p.g.a. att sandmagring bryter igenom kärlväggarna. Färgen på ytan är vanligen densamma som i godset, dvs ljusgrå, men vissa kärl har en gråsvart färg som emellanåt kan ha en metallisk glans.

Keramik från Tyskland

I fyndmaterialet finns två stengodsskärvor (CII) från två olika dryckeskrus tillverkade i Rhenområdet i Tyskland. Den ena skärvan är från buk/skulderpartiet och halsen på ett rundbukigt krus med grå- och brunfläckig utvändig saltglasyr (F25). Godset är grått och väl sintrat men brottytan något sandig och ojämn. Utformningen talar för att det rör sig om ett krus framställt i någon av städerna Frechen eller Raeren under 1500-talets andra hälft eller tidigt 1600-tal.

Den andra skärvan är en bukbit av ett större serveringskrus med en brun utvändig engobe/askglasyr (F26). Godset är mörkgrått, väl sintrat och brottytan är lätt sandig. Sannolikt rör det sig om ett kärl tillverkat i Langerwehe någon gång under samma tidsperiod som ovannämnda stengodskrus.

Teckningar som visar krusens ungefärliga utformning finns i figur 2. Illustrationerna visar kända kärlformer knutna till de produktionsplatser keramiken antas komma ifrån, för F25 handlar det om städerna Raeren eller Frechen, och för F26 orten Langerwehe.

Från Tyskland kommer även ett ben från en blyglaserat gryta i vitgods (F15). Benet har en lätt svängd utformning och en invändig gulbrun blyglasyr. Trebensgrytor med denna utformning börjar dyka upp i Sverige är kring 1500-talets mitt. I arkeologiska fyndmaterial kan man se att kärltypen lever kvar in i 1600-talet men att den minskar i mängd redan innan 1600-talets mitt.

Figur 2. Keramik från Tyskland, 1500-talets andra hälft till tidigt 1600-tal. Överst en stengodsskärva från ett rundbukigt dryckeskrus (F25), troligen tillverkat i Frechen eller Raeren. I mitten en bukskärva från ett stort stengodskrus (F26), sannolikt från Langerwehe. Nederst till vänster ett ben från en trebensgryta i vitgods (F15), grytan har haft en form liknande den till höger som är ett fynd från Kalmar Slottsfjärd (SHM 21144:2148). Foto och illustrationer: Mikael Johansson, ARKEO keramikanalyser. Skärvorna avbildade i skala 1:1.

Inhemsk keramik – yngre rödgods

Fynden F13, 16 och 28–30 är delar av blyglaserade lergodskärl, så kallat yngre rödgods (BII4). Med stor sannolikhet handlar det om keramik framställd av krukmakerier i närområdet. F28 är ett mynnings- och bukparti av en skål med grönfärgad blyglasyr såväl invändigt som utvändigt. Skålen har en något rundad och insvängd mynningskant och kan dateras till 1600-tal eller 1700-talets första hälft.

F13 är ett ben från en trebensgryta och F29 en buk/bottenbit från en trebensgryta, om det rör sig om samma gryta eller två olika går inte att avgöra. Delarna är också för generella för att närmare kunna dateras än till ca 1550–1750.

F16 är en mynningsbit av ett fat med rödbrun blyglasyr invändigt. Det har haft en övervikt och rundad mynningskant men den yttre delen av mynningen har ramlat av. Dateringsmässigt skulle det kunna röra sig om senare delen av 1500-talet men 1600-tal är mer troligt. F30 är en mindre buk/bottendel av ett fat eller en skål med invändig dekor i vitlera. Dekoren består av böljande och raka tunna linjer. Formen på linjerna i dekoren liksom det faktum att fatet/skålen har skarpt markerade drejfåror utvändigt pekar mot en datering till slutet av 1500-talet/1600-talets första hälft.

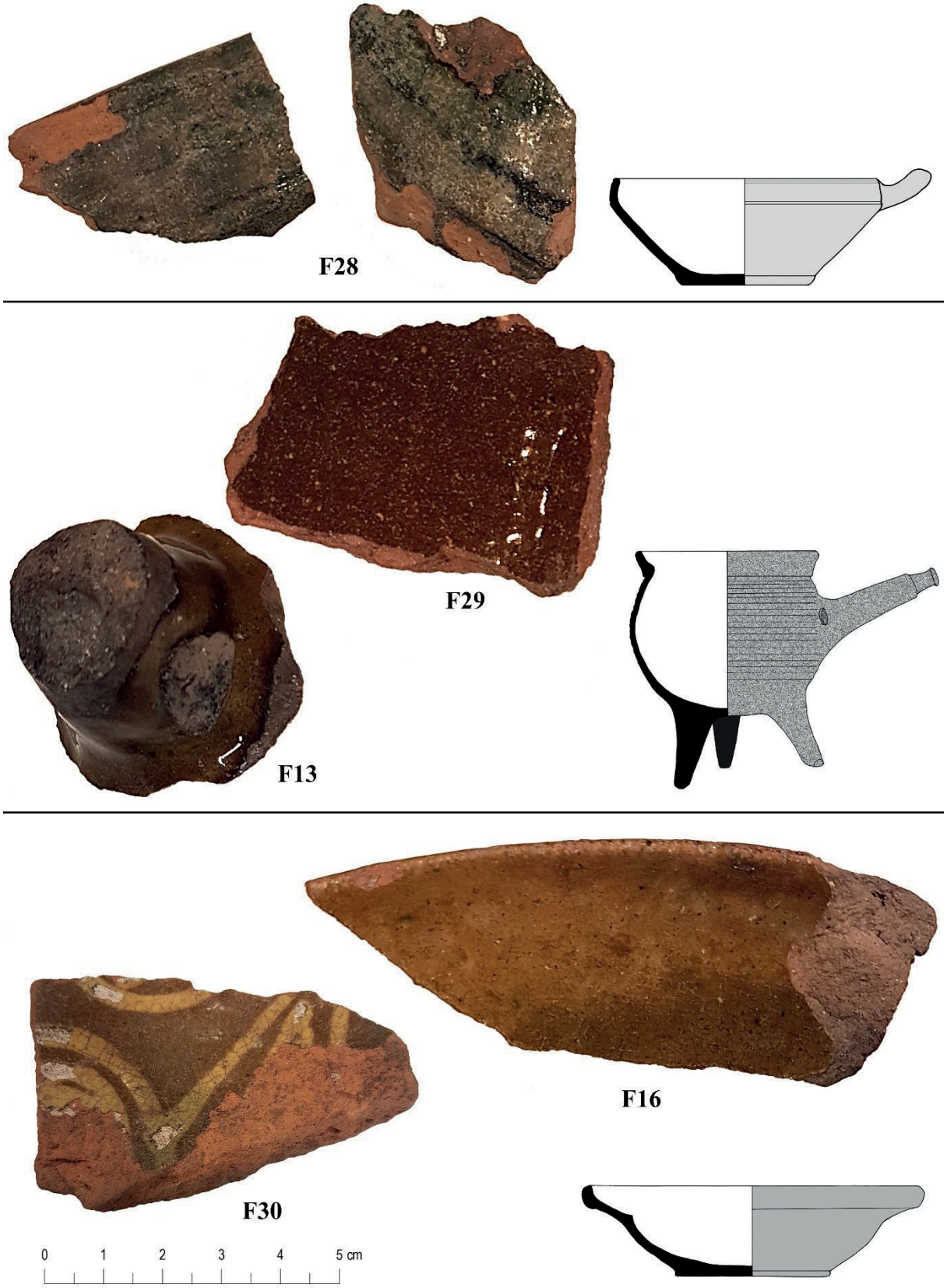

Figur 3. Skärvor av kärl i yngre rödgods från ca 1550–1750. Teckningarna till höger visar vilka kärlformer det rör sig om. Foto och illustrationer: Mikael Johansson, ARKEO keramikanalyser. Skärvorna avbildade i skala 1:1.

Gustafsson Gillbrand, P. 2018. *Kapellberget. Fornlämning Nyköping 231:1 (L1984:6709), Hotellet 26, Nyköpings socken & kommun, Södermanlands län. Arkeologisk undersökning*. Stockholm.

Johansson, M. 2006. Keramiken från kvarteret Svalan. I: Carlsson, M. & Hedlund, J. *Från klostermark till hamnkvarter på 200 år. Vattugatan och kvarteret Svalan ca 1440–1640. Stockholms stad, Norrmalm, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1991*. Stockholms stadsmuseum. Arkeologisk rapport 2006:10.

Johansson, M. 2012. Det keramiska fyndmaterialet. I: Carlsson, M. & Runer, J. *Holländare, ryssar och tobak. Odling och bebyggelse inom kvarteret Ruddammen i Norrköping 1600–2010. Särskild arkeologisk undersökning RAÄ 96, S:t Johannes, Norrköping stad och kommun, Östergötlands län*. Rapporter från Arkeologikonsult 2012:2410.

Johansson, M. 2013. Husgeråd – Keramik. I: Bertheau, M. *Kv Laxen i Norrköping. Bebyggelselämningar och spår efter hantverksaktiviteter från 1600-tal till 1800-tal i kvarteret Laxen. Särskild arkeologisk undersökning inom fornlämning RAÄ 96 (stadslager) i kvarteret Laxen, Norrköpings stad och kommun, Östergötland*. Rapporter från Arkeologikonsult 2013:2533.

Johansson, M. 2018. Husgeråd – Keramiken i fas 4. I: Bertheau, M. *Kvarteret Gamla Rådstugan, 900 år av ständig förändring. En arkeologisk undersökning av vikingatida lämningar samt bebyggelse från 1100-talet till 1800-talet i Norrköping*. Rapporter från Arkeologikonsult 2018:2653.

Johansson, M. 2019. Fynden cirka 1524–1554. Husgeråd – Keramik. I: Carlsson, M. & Svensson, K. *In fundo dicto suthræmalm iam de nouo constructum... – Arkeologisk dokumentation av bebyggelsen i den nya medeltida stadsdelen på Södermalm. Lämningar från vikingatid till 1600-talets mitt*. Rapporter från Arkeologikonsult 2019:2746.

Starski, M. 2016. *Późnośredniowieczne wyroby garncarskie z Pucka. Studium małomiasteczkowej wytwórczości garncarskiej na Pomorzu Gdańskim*. Warszawa.

Trzeciecki, M. 2005. Ceramika biała w średniowiecznym i nowożytnym Płocku. I: (Red. A. Buko, L. Kajzer). *Naczynia białe w Polsce południowej i środkowej. Wstęp do proble-matyki badawczej. Materiały z konerencji zorganizowanej w Łagowie w dniu 6 maja 2005 roku*. Kielce–Łagów.

Rapporter från ARKEO keramikanalyser

Nr 1 Fyndregistrering av keramik och datering av kontexter. Kv. Lindormen, Uppsala

Nr 2 Keramikfynden från kvarteret Garvaren i Norrköping

Nr 3 Keramikmaterialet från Kammakartorget i Enköping

Nr 4 Registrering och analys av keramik från Klevgränd, Stockholm

Nr 5 Registrering och analys av keramik från arkeologisk förundersökning av fastigheterna Norrtull 13, 14 och Söderköping 2:84, Söderköpings kommun, Östergötlands län

Nr 6 Analys av keramik från kv. Baderskan, Mariefred

Nr 7 Analys av keramik från Munken 12, Mariefred

Bilaga 9. ^{14}C-analys

UPPSALA UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Telefax:
018 – 55 5736

Hemsida:
http://www.tandemlab.uu.se

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2020-10-07

Lars Norberg
Sörmlands Arkeologi AB
Tideliusgatan 37, 3 tr
118 69 STOCKHOLM

Resultat av ^{14}C datering av obränt ben från L1984:6592/Mariefred 21:1 & L1984:7189/Mariefred 17:1, Strängnäs, Marifreds socken & stad, Munken 12, Södermanlands län. (p 3071)

Förbehandling av benmaterial:

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat, urkokt vatten (pH 3).
3. Krossning i mortel.
4. 0.8 M HCl tillsätts, omrörning (30 min, cirka 10 °C) (apatit bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (8 h, 90 °C). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del (”kollagenet”) återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

Den fraktion som ^{14}C-bestäms förbränns till CO_2-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

RESULTAT

Labbnummer	Prov	δ^{13}C‰ V-PDB	^{14}C ålder BP
Ua-67599	C2393	−21,7	316 ± 29
Ua-67600	C2399 (A1)	−22,1	200 ± 28

Med vänliga hälsningar

Karl Håkansson / Lars Beckel

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Telefax:
018 – 55 5736

Hemsida:
http://www.tandemlab.uu.se

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2020-10-07

Lars Norberg
Sörmlands Arkeologi AB
Tideliusgatan 37, 3 tr
118 69 STOCKHOLM

Resultat av isotopanalys av obränt ben från L1984:6592/Mariefred 21:1 & L1984:7189/Mariefred 17:1, Strängnäs, Marifreds socken & stad, Munken 12, Södermanlands län. (p 3071)

Förbehandling av benmaterial:

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat, urkokt vatten (pH 3).
3. Krossning i mortel.
4. 0.8 M HCl tillsätts, omrörning (30 min, cirka 10 °C) (apatit bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (8 h, 90 °C). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del (”kollagenet”) återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

Den fraktion som ^{14}C-bestäms förbränns till CO_2-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

RESULTAT

Labbnummer	Prov	$\delta^{15}N$‰ AIR	C:N
Ua-67599	C2393	6,6	3,2
Ua-67600	C2399 (A1)	5,2	3,3

Med vänliga hälsningar

Karl Håkansson / Lars Beckel

Kalibreringskurvor

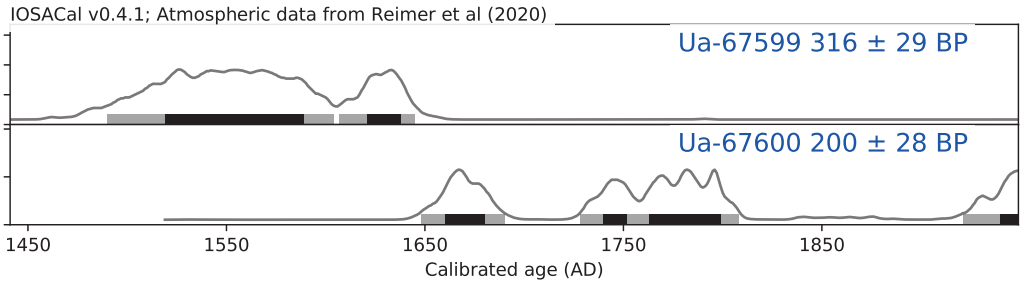

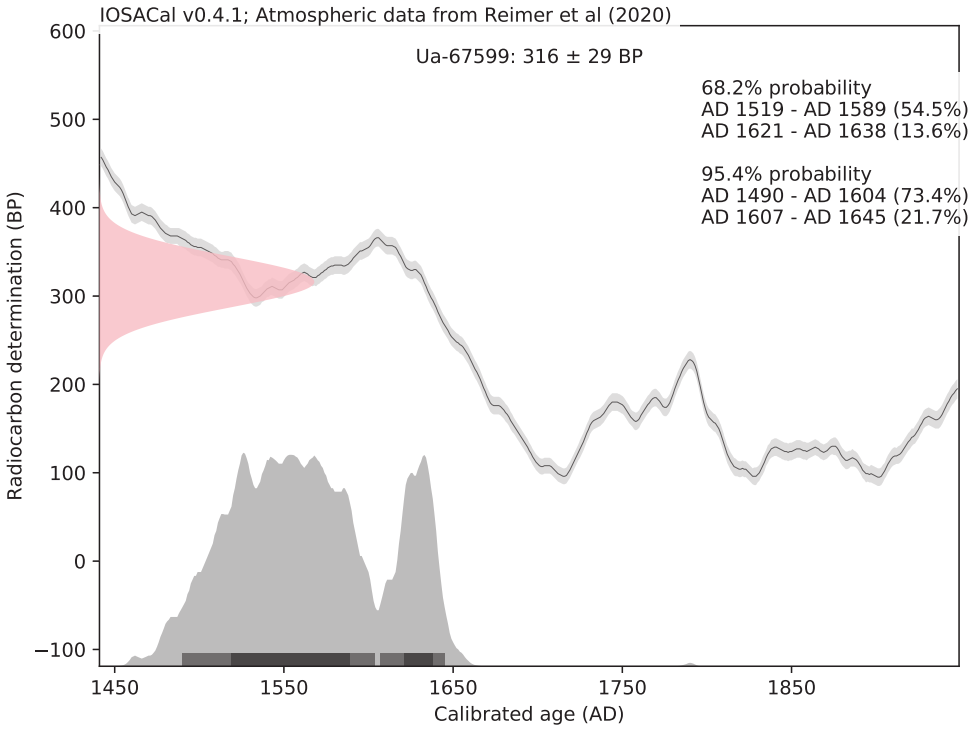

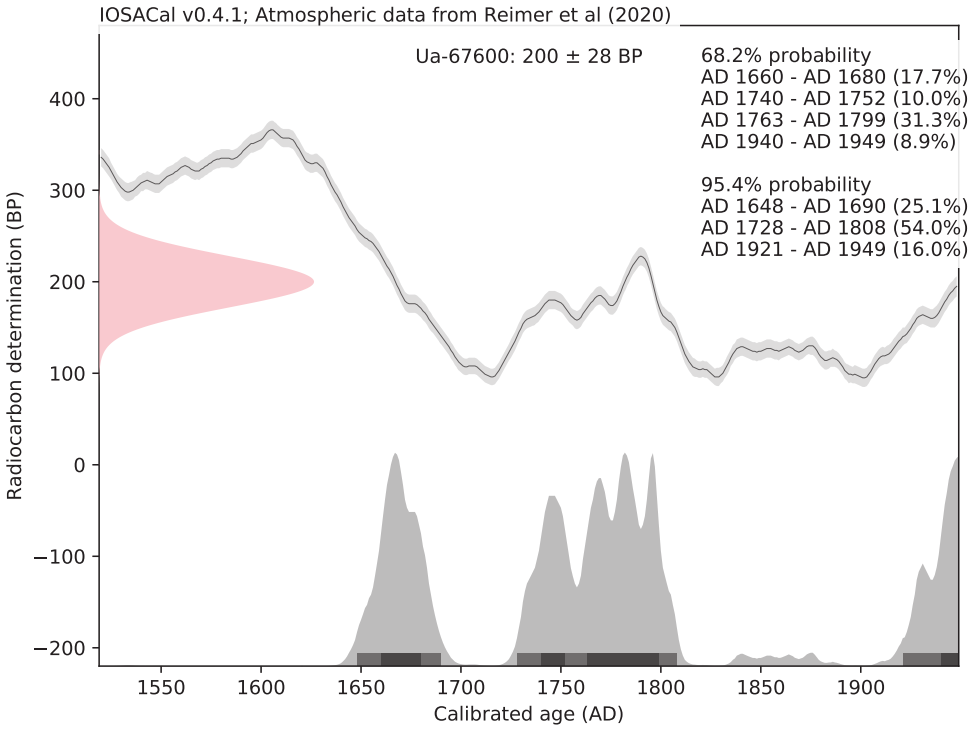

Bilaga 10. Fotodokumentation

Schakt 1 fotograferat mot sydväst före rensning. Muren A2 syns i bakgrunden. Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Schakt 3 fotograferat mot sydsydost. Notera fyllnadsmassor i form av block & sten. Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Murrest (A2) fotograferad mot öster. Notera det skadade partiet i mitten. Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB

Murrest (A2) fotograferad mot söder. Till vänster i bild syns delar av en nedgrävd VA-ledning. Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Profil 1 fotograferad mot väster. Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Undersökningsområdet fotograferat mot sydväst efter återställning Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

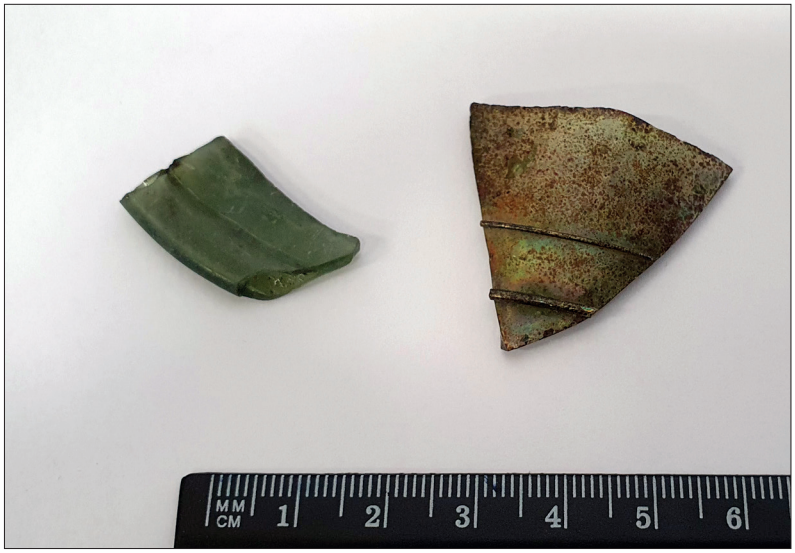

Skärvor av grönt glas, förmodligen så kallat Hertigkarlsglas (F4 & F5). Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Munk- och formtegel (F10 & F11). Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Ett stöd av bränd lera samt delar av ett blyspröjs (F23 & F3). Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Fragment av riksvapenpipa & en slät pipa av röd lera (F8 & F14). Foto: Lars Norberg 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Flygfoto mot norr över de centrala delarna av Mariefred. Den rivna smedjan inom Munken 12 markerad med en röd pil. (SLM BF04-0633 - Mariefred 1946, Sörmlands museum, hämtad 9 november 2020, https://sokisamlingar.sormlandsmuseum.se/items/show/408167)

Smedjan fotograferad mot nordväst år 1919. Fotograf okänd. Marifreds hembygdsförening, bild nr G519.